

PORTA PRAETORIA — SEVERNA EMONSKA VRATA

LJUDMILA PLESNIČAR-GEČ

Mestni muzej, Ljubljana

Prva zaščitna izkopavanja na območju severnih vrat so potekala leta 1890. Simon Rutar piše v svojem poročilu o izkopaninah na Slovenskem leta 1890 takole: »Ko so namreč meseca avgusta in septembra kopali velik kanal od Ljubljanice čez Kongresni trg in dalje mimo igrišča do Vrtače ob Tržaški cesti, naleteli so na zelo imenitne starine. Najprej so izkopali pred Uršulinsko cerkvijo rimsko opeko in črepinje lončenih svetilk. Prav pred Wurzbachovo nekdanj Zwejerjevo hišo v začetku Gradišča našli so glavna rimska vrata — porta praetoria — v globini dveh metrov pod sedanjimi tlemi.«¹

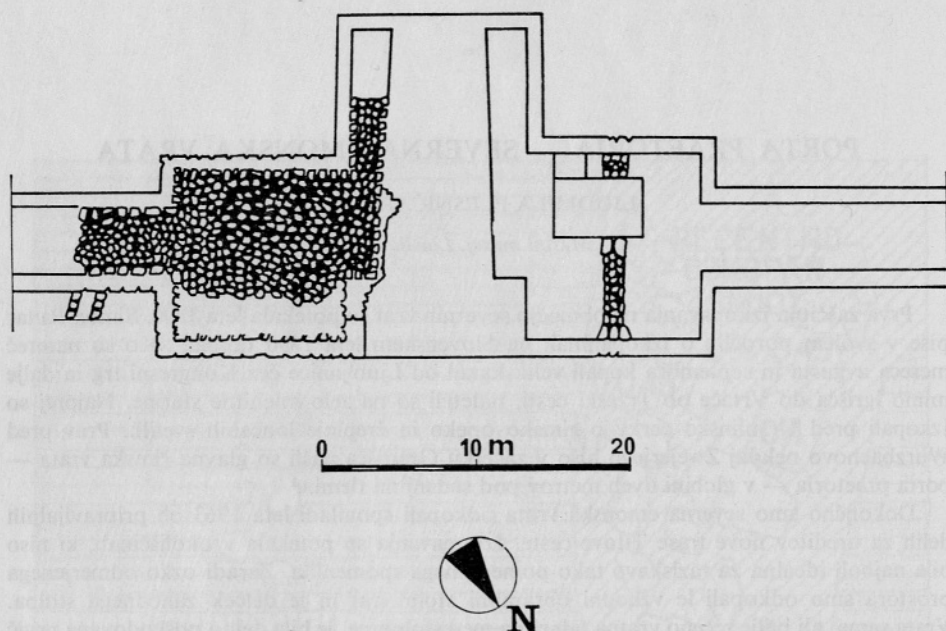
Dokončno smo severna emonska vrata odkopali spomladi leta 1963 ob pripravljalnih delih za ureditev nove trase Titove ceste. Izkopavanja so potekala v okoliščinah, ki niso bila najbolj idealna za raziskavo tako pomembnega spomenika. Zaradi ozko odmerjenega prostora smo odkopali le vzhodni obrambni stolp vrat in le delček zahodnega stolpa. Vrata sama, ali bolje rečeno vratna odprtina med stolpoma, je bila delno poškodovana prvič leta 1890,² kakor opisuje S. Rutar v svojem poročilu, in leta 1953 ob regulaciji kanalizacije, kar je potrjeval recentni vkop.

Analogno z glavnimi južnimi vrati na Mirju, zidanimi v isti osi S—J, so tudi severna vrata bila ojačena z dvema četverokotnima stolpoma ter bila sestavljena, ali bolje rečeno, podaljšana z dvema kontraforoma, ki sta podaljševala vratno odprtino proti notranjosti mesta.³

Vzhodni stolp je četverokotne oblike, v jedru povezan s strukturo brambnega zidu in kontraforjem. Velikost stolpa merjena v temeljih je 6,40 m × 6,70 m. Zunanja obloga stolpa je iz enakomerno sestavljenih kamnov iz golovškega apnenca, vezanih z malto (*opus incertum*). Notranjost stolpa in obzidja je konglomerat, sestavljen iz večjih in manjših golovških lomljencev, vezanih z malto. Južna polovica stolpa je bila mnogo bolje ohranjena od severnega dela, za kar gre zahvala neposredni bližini Wurzbachove stavbe, in prav ta predel nam ni dal mnogo podatkov o sami gradnji objekta. Južna stena stolpa kaže na dve gradbeni fazi, ki se razlikujeta v samem načinu gradnje. Starejša faza, ki sega od temeljev navzgor do višine 130 cm, je kompaktneje grajen. Fuge so zadelane s fino malto. Vrhnja faza pa, ki sega do ohranjene meje stolpa, se razlikuje po tem, da je vezana z bolj grobo malto in da fuge niso zadelane. Sicer pa se fazi po samem materialu v ničemer ne razlikujeta. Tudi princip gradnje ostane isti (*opus incertum*). Zato ne bi mogli reči, da gre za časovno ločeni gradbeni fazi ampak za gradbeni zastoj, iz česar lahko sklepamo, da je bila prav v tej

višini gradnja prekinjena in da je delo po vsej verjetnosti nadaljeval drugi mojster, ki je uporabljal drugačen sestav malte in bil pri sami izdelavi zidu nekoliko površen.⁴

Vrata so bila ojačena s kontraforjema, ki sta služila kot opora stolpoma in obenem podaljšala vratno odprtino proti notranjosti mesta z obokanim hodnikom. Med vzhodnim stolpom in kontraforjem ni bilo mogoče določiti meje. Enak konglomerat malte in kamena tvori oba, z razliko od kontraforjev stranskih vrat na južnem obzidju na Mirju, kjer je bilo opaziti med kontraforji in stolpi 10 cm odstopa, iz česar lahko sklepamo, da so bili pozneje

Sl. 1. Porta praetoria, tloris
Fig. 1. Pianta della porta praetoria

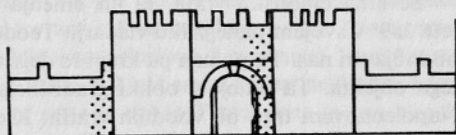
dozidani.⁵ Kontrafor je na severnem delu lepo zaključen, prav tako na vzhodni strani južno od stolpa, južna stena je bila presekana in deloma uničena ob gradnji Wurzbachove stavbe. Tako ni bilo mogoče določiti dolžine kontraforja in s tem tudi ne dolžine vratne odprtine. Kot analogija nam lahko služijo južna glavna vrata, kjer doseže vratna odprtina (hodnik) dolžino 6,30 m.⁶

Za razliko od južnih vrat se kontrafor proti notranjosti mesta širi, iz česar lahko sklepamo, da se je vratna odprtina v notranjosti ožila, zaradi česar je bil dosežen obrambni efekt.

Obrambni zid je ohranjen le v podaljšku vzhodnega stolpa in tvori z njim organsko celoto. Temeljna širina zidu znaša 4,20 m. Zidna obloga je grajena v isti tehniki kakor stolp (opus incertum). V globini 3,92 m pod današnjim nivojem in 1 m pod pričetkom zidne obloge smo našli na zidan kanal, ki je odvajal mestne fekalije v obrobni jarek pred obzidjem.

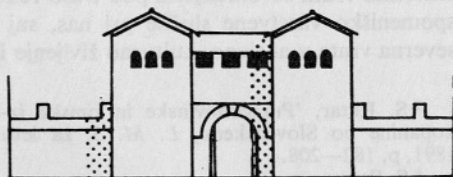
Vratna odprtina in zahodni stolp sta bila deloma že predhodno uničena, deloma pa ob mehanskem odstranjevanju zemlje za kolektor. Razen tega je polovica zahodnega stolpa pod temelji stavbe Veselova 2. Vendar nam je dal prečni profil, ki je nastal ob vkopu za

kolektor, dovolj podatkov za študij in rekonstrukcijo zahodnih vrat. Nov moment pri obravnavanju strukture obrambnih stolpov in vrat je odprtina v samem zahodnem stolpu. Zadelana je bila z recentnim materialom, ki je nastal ob uničenju stolpa in ob zidavi temeljev za stavbo Veselova 2. Pri odstranjevanju tega materiala smo našli na zahodno steno te odprtine, ki je bila zgrajena v isti tehniki (*opus incertum*) kot sama zunanja obloga stolpa in obrambnega zidu. Širina odprtine je 2 m, idealna dolžina pa 3 m. Glede na ohranjen tlak (naložene oblice vezane z malto) je bilo mogoče določiti nivo vhoda, ki je bil 70 cm nad temelji stolpa. Vratne odprtine stolpa nismo našli, ker je bil stolp uničen pri vkopu za kolektor, vendar lahko na samo situacijo odprtine iz obrambnih razlogov sklepamo, da je bil vhod iz notranje, mestne strani.

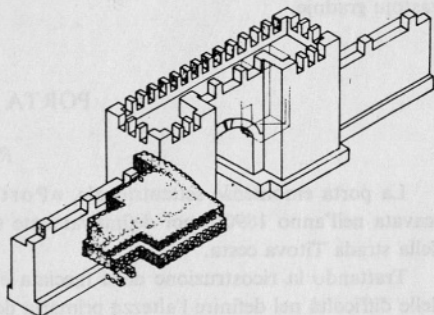

Sl. 2. Porta praetoria, dve od možnosti za rekonstrukcijo zunanje fasade

Fig. 2. Porta praetoria, due ricostruzioni della facciata esterna

Pri obravnavi rekonstrukcije fasade in funkcionalnosti severnih vrat težko govorimo o prvotni višini objekta. Ostankov ruševin, ali bolje rečeno porušenega zidu, ni bilo. Ves gradbeni material, ki je nekoč pripadal obzidju in stolpoma, so v srednjem veku porabili za gradbeni material. Tako odpade možnost, da bi iz količine ruševinskega materiala lahko določili višino stolpov in obzidja. Ostanjejo nam le analogije južnega obzidja na Mirju

Sl. 3. Porta praetoria, poskus rekonstrukcije

Fig. 2. Porta praetoria, proposta di una ricostruzione

in ostanki podobnih obrambnih obzidij v rimskem imperiju.⁷ Izsledki izkopavanj južnega predela zidu kažejo, da so bili zgornji deli stolpov leseni, pokriti z opeko.⁸ Za severna vrata ne moremo tega trditi, ker nimamo ohranjenih elementov, ki bi to potrdili. Pri rekonstruk-

ciji se lahko opiramo le na dokaz, da je bil dohod na ploščad skozi odprtino v zahodnem stolpu, iz česar lahko sklepamo, da je bil plato za branilce ali odprt in zavarovan s cinami, ali, kar je bolj verjetno, pokrit s streho po vzoru južnega obzidja.

Pri raziskavi tega spomenika smo imeli na razpolago le malo prostora. Popolnoma neraziskan je še predel izven območja mestnega areala pred samimi vrati in s tem problem cestnega prehoda preko obrambnih jarkov. Razen tega so razni srednjeveški in recentni vkopi poškodovali plasti in s tem vse drobne najdbe, ki so važen element za kronološko opredelitev ostankov arhitekture. Ostane nam le možnost, da se opiramo na izsledke pri obravnavi južnega obrambnega sistema in te dopolnimo z novimi, ki lahko v marsičem dopolnijo sliko strukture in funkcionalnosti obrambnega sistema v Emoni.

Severna emonska vrata, ki jih omenja že antični pisatelj Latinus Pacatus Drepanius leta 389⁹ v svojem panegiriku vladarju Teodoziju, tvorijo važno kulturno ostalino antičnega obdobja pri nas. Ta pomen pa krepi še dejstvo, da imamo ohranjen morda odlok o pozidavi tega objekta. Ta odlok v obliki gradbenega napisa je bil najden v prejšnjem stoletju na Napoleonomem trgu ob vhodnih vratih. Klesan in postavljen je bil med 19. avgustom 14. leta ter zgodnjo pomladjo leta 15.¹⁰

Mimo čisto arheološkega pomena pa moramo poudariti tudi urbanističnega, ki je predvsem v tem, da severna vrata s svojo lego v osi Titove ceste izpričujejo kontinuiteto mestne magistrale kot geografsko logične poti skozi osrednji del ljubljanskih vrat. Severna emonska vrata so ohranjena pod traso rekonstruirane Titove ceste. To je edinstven poseg spomeniško varstvene službe pri nas, saj majhna razstavna galerija vključuje emonska severna vrata v aktivno, kulturno življenje Ljubljane.

¹ S. Rutar, 'Prazgodovinske in rimske izkopanine po Slovenskem', *L. M. S.* za leto 1891, p. 182—208.

² S. Rutar, *op. c.*

³ W. Schmid, Emona 1, *Jahrbuch f. Altertumskunde* 7 (1914) p. 78.

⁴ Ob raziskavah na novem Trgu revolucije leta 1961/62 smo opazili pri prerezu obrambnega zidu več etap gradnje v sami prvi fazi pozidave. Razlika je bila vidna v sami gradnji, kvaliteti veziva in po vmesnem, ponekod 1 do 2 cm debelem sloju blatne usedline med notranjo strukturo zidu, ki je verjetno nastala ob manjšem zastoju gradnje.

⁵ W. Schmid, *op. cit.* p. 71.

⁶ W. Schmid, *op. cit.* p. 78 (Abb. 10).

⁷ Jakobi, *Das Römerkastell Saalburg* (1897). W. Alzinger, 'Stadtmauerprobleme', *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institut* 45 (1960) 25. H. Schönberger, 'Ein augusteisches Lager in Rödgen bei Bad Nauheim', *Saalburg — Jahrbuch* 19 (1961) p. 37.

J. Baradez, *Vue Aérienne de l'organisation Romaine dans le Sud-Algérien* (1949).

⁸ W. Schmid, *op. cit.* p. 74.

⁹ Latini Pacati Paneg. 36.

¹⁰ *IL Jug.* 303. Šašel-Weiler, *Carnuntum-Jahrb.* 1963—1964, p. 40.

PORTA PRAETORIA

Riassunto

La porta emoniense settentrionale, »Porta Praetoria«, fu per la prima volta parzialmente scavata nell'anno 1890 e poi definitivamente sterrata nel 1963 durante i lavori di ristrutturazione della strada Titova cesta.

Trattando la ricostruzione della facciata e la funzionalità della porta settentrionale insorgono delle difficoltà nel definire l'altezza primaria dell'opera. Tutto il materiale edile, di cui a suo tempo furono composte le mura e le torri, venne riusato nel Medioevo per altre costruzioni. Per poter paragonare ci rimangono solo le analogie del lato meridionale delle mura conservato a Mirje e i ruderi di simili costruzioni difensive conservate in altre località dell' Impero romano. Le scoperte che sono venute alla luce durante gli scavi sul lato meridionale delle mura indicano che le strutture

superiori delle torri erano in legno e coperte di tegole. Lo stesso non si può asserire per la porta settentrionale venendo a mancare il materiale di prova. Con certezza, secondo le prove, allo spiazzo portava un'apertura nella torre occidentale, ciò che fa facilmente presumere che il gradone per i difensori era scoperto ma munito di feritoie protettive, oppure, cosa ancor più probabile, che fosse ricoperto di tetto come è dato il caso del lato meridionale. La porta emoniense settentrionale, menzionata dallo scrittore antico Latinus Pacatus Drepanius già nel 389 nel panegirico dedicato a Teodosio, è un importante rudere culturale dell'Antico dalle nostre parti. Inoltre, quest'importanza viene corroborata anche dall'iscrizione forse relativa, scoperta nel secolo scorso presso la porta orientale, l'attuale Trg Francoske revolucije (Piazza della Rivoluzione francese), e che fu scolpita e innalzata tra il 19 agosto dell'anno 14 e la tarda primavera dell'anno 15. Accanto al valore prettamente archeologico che quest'opera muraria vanta bisogna notare anche quello urbanistico dato che la porta settentrionale emoniense venne a trovarsi sull'asse dell'odierna via Titova cesta, confermando con ciò l'esistenza di un tracciato stradale senza soluzione di continuità, identificando la via maestra cittadina con la logica geografica del Passo di Ljubljana. I ruderi dell'antica porta settentrionale emoniense sono attualmente conservati sotto la strada Titova cesta in una piccola galleria d'esposizioni dove questo cimelio viene inserito nell'attiva vita culturale della città.